

Samenvatting

Het gepresenteerde onderzoek was zowel van analytische aard alsook een technische verkenning voor de potentie van conflictarcheologie in Nederland. Deze studie bevatte drie impliciete onderzoeksdoelen. Zoals uitgelegd in hoofdstuk 1 moet dit onderzoek allereerst worden gezien als een *fundamentele* wetenschappelijk studie met betrekking tot de interdisciplinaire benadering tussen erfgoed, archeologie en ruimtelijke ontwikkeling. Ten tweede is het een *valoriserend* onderzoek geweest vanwege het beoordelen en valideren van de academische waarde van conflictarcheologie in Nederland. Tenslotte kan het worden beschouwd als een *methodologisch* onderzoek. Door het toepassen van een non-destructieve techniek op locaties van moderne conflicten is het mogelijk om de huidige conditie van deze overblijfselen te verifiëren en in kaart te brengen. Expliciete onderzoeksdoelen waren de ontwikkeling van archeologische onderzoeksvragen voor conflictarcheologie in Nederland. Is conflict-archeologisch onderzoek überhaupt mogelijk? Hoe kunnen sites van recente conflict worden geïdentificeerd? Hoe essentieel is het om te beschikken over historische bronnen en moeten ze altijd worden gevalideerd? Hebben we een speciaal erfgoedbeleid nodig voor sites gerelateerd aan (moderne) conflicten? Het is de bedoeling dat de lezer de grote archeologische potentie onderkent van dergelijke sites – zowel de archeologisch erfgoedwaarde als de noodzaak van verder onderzoek.

Een van de belangrijkste drijfveren van moderne conflictarcheologie was de belangstelling vanuit het brede publiek zoals geïllustreerd aan de hand van het onderzoek dat werd uitgevoerd op de Mont Cornillet. Publieke belangstelling is van groot belang geweest voor de acceptatie en ontwikkeling van conflictarcheologie in veel landen waaronder het Verenigd Koninkrijk, België (in het bijzonder Vlaanderen) en Frankrijk. Conflictarcheologie is stevig geworteld in de Anglo-Amerikaans traditie. Lange tijd hadden academische archeologen slechts een beperkte belangstelling voor het erfgoed en de archeologie van landschappen van oorlog. Hoewel oudere conflicten, variërend van de prehistorie tot de Napoleontische tijd, meestal wel archeologisch werden onderzocht in het kader van een ander soort onderzoek werd dit niet vaak bestempeld als *conflict*-archeologie. Verschillende wetenschappelijke onderzoeksprojecten, archeologische opgravingen en tentoonstellingen zouden niet mogelijk zijn geweest zonder de toenemende archeologische belangstelling voor het onderwerp vanuit de maatschappij. De perceptie ten aanzien van archeologie van recentere tijdperken en conflicten is in de afgelopen decennia aanzienlijk veranderd.

Hoofdstuk 2 gaat in op de historische en theoretische achtergrond van conflictarcheologie. Conflicten zijn in te delen in drie hoofdcategorieën: prehistorisch, historisch en modern conflict. Elk gewelddadig conflict, elk historisch tijdperk heeft zijn eigen specifieke methoden en technieken voor onderzoek nodig. Conflictarcheologie is geografisch verdeeld en heeft in het bijzonder bij historische en moderne conflicten een nationaal georiënteerde insteek. Onderzoek naar prehistorische conflicten is dikwijls sociaal-antropologisch gebaseerd en gericht op de aard van oorlogsvoering. Historische conflictonderzoeken hebben meestal een meer nationaal perspectief en zijn veel meer gericht op de materiële cultuur. Dergelijke conflictlocaties worden vaak geïdentificeerd en onderzocht op basis van historische bronnen. Historische terreinreconstructie en metaaldetectoronderzoek – toonaangevend voor conflictarcheologie – bleken het meest veelbelovend tijdens verschillende conflict-archeologische onderzoeken in het buitenland. Conflict-archeologisch onderzoek heeft de bekende grootte van verschillende locaties uitgebreid, individuele bewegingen over een slagveld zichtbaar gemaakt, de verbinding tussen afzonderlijke sites aangetoond en heeft tot een betere kennis van gewelddadige historische gebeurtenissen in het algemeen geleid.

Ook wetenschappers zijn gevoelig voor het volgen van trends. Lange tijd werd de prehistorie door archeologen gepacificeerd. Vanaf de jaren '70 was het de heersende opvatting dat geweld zelden voor-

kwam en slechts minimale sociale effecten had. In de afgelopen dertig jaar hebben archeologen zich echter afgewend van dit idee van een vreedzaam prehistorisch verleden en ontdekken ze nu zowel menselijke resten als archeologische artefacten die geweld in de prehistorie aantonen. Hoewel ‘oorlog’ moeilijk is aan te tonen voor de vroegste menselijke geschiedenis zijn er inmiddels veel bewijzen verzameld om het bestaan van collectief geweld in de geschiedenis te onderbouwen. Hoewel veel historici van mening zijn dat archeologisch onderzoek niet nodig is op locaties gerelateerd aan een modern conflict omdat er zoveel andere historische bronnen beschikbaar zijn is de historische dataset wel degelijk uitgebreid of zelfs aantoonbaar onjuist gebleken door archeologisch onderzoek. Het meest toonaangevende onderzoek werd uitgevoerd op het voormalige slagveld van Little Bighorn, Montana, Amerika. Het archeologisch discours verschilt vaak van de algemeen geaccepteerde historische bronnen. In tegenstelling tot geschiedkundige studies biedt conflictarcheologie een verhaal ‘van onderaf’ en geeft het informatie prijs over vaak korte momenten in de tijd. Bovendien kan archeologie een belangrijke rol spelen in de hedendaagse *beleving* van een voormalige conflict. Naarmate de levende herinnering vervaagt, krijgt het materiële erfgoed meer betekenis. Archeologisch onderzoek kan ook van belang zijn bij het creëren van nieuwe ‘herinneringen’ aan een conflict. De impact van conflict-archeologisch onderzoek mag niet worden onderschat aangezien het zelfs de politieke verhoudingen kan veranderen zoals gebeurde na enkele opgravingen op locaties van de Spaanse Burgeroorlog (1936–1939).

Vanzelfsprekend veranderde het karakter van collectief geweld, of oorlog, door de eeuwen heen. Het Romeinse rijk gebruikte oorlogsvoering aanvankelijk als een methode om nieuwe gebieden te veroveren en te beheersen. Later werd oorlog ingezet als middel om de grenzen te beschermen. Oorlog bleef een belangrijke bron van inkomsten voor de adel in de daaropvolgende eeuwen. Geïndustrialiseerde ofwel moderne oorlogsvoering is de belichaming van uitersten. Moderne oorlogen worden in het bijzonder gekenmerkt door uitgestrekte gebieden en langdurige veldslagen die werden uitgevochten en resulteerde in compleet getransformeerde landschappen. Echter, of het nu gaat om geweld in de prehistorie of recentere oorlogen, de kern van elk gewelddadig conflict is tragedie. Kinderen verliezen hun ouders, ouders begraven hun nakomelingen, vrouwen worden weduwen en gesneuvelde vaders verbleken tot slechts vage herinneringen.¹

De sleutelbegrippen van hoofdstuk 3 waren erfgoed, herdenkingslandschappen, tijdsdimensies, herinneren en vergeten. Oorlogen griffen zich in het geheugen van naties, gemeenschappen en individuen. Wat mensen zich herinneren, en hoe, verandert met de tijd, vooral nu er geen directe levende link meer is met de historische gebeurtenissen. De geschiedenis van een landschap verandert constant en wordt beïnvloed door de (huidige) beleving en daarom verandert ook een landschap van herinnering voortdurend – hetgeen zijn weerslag heeft op het erfgoedbeheer. Erfgoed is niet beperkt tot materiële overblijfselen maar omvat ook orale geschiedenissen, tradities, herinneringen, verhalen en ervaringen. Alle sociale structuren, variërend van wereldwijde culturele gemeenschappen tot lokale netwerken van individuen, ontwikkelen min of meer specifieke geheugenculturen om plaatsen, gebouwen en land te verbinden met herinneringen en ideeën over afkomst en identiteit. Men kan zich concentreren op verschillende geschiedenissen in het landschap of één specifiek moment in de tijd onder de exclusieve aandacht brengen.

Herinneringsculturen zijn van groot belang tijdens archeologische onderzoeken naar het recente verleden. De landschaps-biografische benadering wordt gebruikt om een meerstemmig verleden aan te tonen met complexe overlappende lagen van sociale, economische en politieke geschiedenis alsook om te analyseren hoe naties, lokale gemeenschappen en individuen hun gewelddadige verleden in de loop van de tijd hebben hervormd. De landschap-biografische benadering werd ontwikkeld als een alternatief voor de traditionele methoden voor waardering en selectie van de cultuurgeschiedenis en wordt gebruikt om de historische gelaagdheid van een landschap in het verleden en in het heden te bestuderen. Archeologisch onderzoek op locaties van moderne conflicten heeft op zichzelf al een herdenkingsfunctie en kan een effect hebben op de manier van herinneren.

¹ Wiest 2015, 188.

In de 20e eeuw namen herdenkingslandschappen aanzienlijk toe. Erfgoed is door naties, maatschappijen, gemeenschappen en individuen gebruikt en misbruikt als hulpmiddel om een gevoel van verbondenheid en identiteit te construeren, reguleren, legitimeren en tot uitdrukking te brengen zoals aangetoond in de twee casestudies van hoofdstuk 3. Rondom de Vlaamse stad Ieper heeft de Eerste Wereldoorlog de exclusieve aandacht. Hoewel alhier herinneringen minder werden gereguleerd door de staat dan in Oost-Duitsland was het collectieve geheugen wel degelijk politiek gekleurd. Monumenten vormen een zeer krachtige boodschap van een verleden en worden meestal geplaatst op locaties waar men direct de betekenis van kan afleiden. Door bijvoorbeeld de Duitse oorlogsgraven te concentreren op slechts vier locaties werd het offer van het Gemenebest juist onderstreept met meer dan 300 militaire begraafplaatsen in de regio. Wel verschoof in de loop der jaren de aandacht van verheerlijking van de gevallen van de overwinnaars naar een algemeen slachtofferschap van de gevallen van alle partijen.

De Potsdamer Platz in Berlijn drukt een meer multi-vocaal verleden uit. Een dramatische opeenvolging van gebeurtenissen transformeerde zowel de materiële als immateriële aanblik van de Potsdamer Platz. Sommige geschiedenissen waren onderdeel van sleutelmomenten van de identificatie van de Duitse natiestaat evenals voor individuen en sociale groepen. Oost- en West-Duitsland hadden verschillende herdenkingsagenda's. In Oost-Duitsland bleef het 'officiële' geheugen decennia stabiel aangezien alternatieve versies van gebeurtenissen in het verleden niet waren toegestaan. De betekenis en expressie van verschillende geschiedenissen van dit plein veranderde in de loop van de tijd, zowel voor individuen, sociale groepen en zelfs voor de natie Duitsland als geheel. Herinneren is een dynamisch en sociaal proces dat ook beïnvloed kan worden door archeologisch onderzoek.

Verskillende succesvolle conflict-archeologische projecten hebben geresulteerd in een toegenomen aantal gespecialiseerde conflictarcheologen in Europa. Eveneens wordt meer en meer het belang ingezien van conflict-archeologisch onderzoek. De acceptatie van deze tak van archeologie komt onder meer naar voren op internationale conferenties en door het groeiende aantal publicaties over het thema. Hoofdstuk 4 heeft een beschrijvend karakter om de huidige stand van onderzoek naar conflictarcheologie in Nederland aan te tonen. Wie zijn de belangrijkste spelers, waar werken ze, wat hebben ze onderzocht? Wat waren de belangrijkste intellectuele en methodologische stromingen? Wat waren de motieven voor een archeologisch onderzoek? Wat waren de overeenkomsten en verschillen in aanpak en discours tussen Nederland en de geselecteerde landen? Hoe zijn de resten van moderne conflicten over het algemeen bewaard gebleven? Hoe kunnen ze het beste worden onderhouden voor toekomstige generaties? Wat waren de verschillen in de focus van het onderzoek en de benaderingen? En vooral: hoe ontwikkelde conflictarcheologie zich als een academische sub-discipline in Nederland?

Het Verenigd Koninkrijk werd voor dit hoofdstuk geselecteerd omdat het één van de koplopers was voor de toepassing en ontwikkeling van conflictarcheologie. In Vlaanderen worden de voormalige slagvelden van de Eerste Wereldoorlog tegenwoordig beschouwd als een invloedrijk en specifiek deel van het (inter)nationale erfgoed. In Duitsland is onderzoek naar post-middeleeuwse sites nog relatief nieuw. Archeologisch onderzoek naar de Eerste en Tweede Wereldoorlog wordt in Duitsland nog vaak als omstreden gezien. Opmerkelijk genoeg werd deze recente geschiedenis toch al in een vrij vroeg stadium archeologisch onderzocht. Ten slotte is Polen opgenomen voor een contrasterende interpretatie van westerse erfgoedpraktijken. Elke interesse in de militaire geschiedenis werd met argwaan bekeken – niet verrassend na twee wereldoorlogen gevolgd door decennia van bezetting door de Sovjet-Unie. Archeologisch veldwerk naar slagvelden begon echter al in de jaren '60. Tijdens het onderzoek op dergelijke omstreden locaties worden archeologen geconfronteerd met een reeks spanningen tussen zowel het verleden en het heden alsook tussen herinnering en vergeten.

Een verklaring voor de populariteit van conflictarcheologie in het Verenigd Koninkrijk is de lang gewortelde traditie van de militaire geschiedenis en de vele oorlogen waarbij men betrokken was. In het Verenigd Koninkrijk zelf zijn de meeste conflict-gerelateerde onderzoeken gericht op middeleeuwse (historische) slagvelden waarvan de exacte locatie niet bekend was. Hoewel dergelijk onderzoek eveneens

in het buitenland wordt uitgevoerd (bijvoorbeeld op de voormalige slagvelden van de Eerste Wereldoorlog) heeft het meeste archeologisch onderzoek gerelateerd aan conflicten een nationaal karakter. Derhalve zijn enkele van de meest representatieve opgravingen geselecteerd die ofwel hebben geleid tot nieuwe inzichten, dan wel waarbij nieuwe technieken zijn ontwikkeld of hebben bijgedragen aan bredere onderzoeks-agenda's over erfgoed en archeologie.

Ondanks de hevige bodemverstoring veroorzaakt tijdens de gevechten van de Eerste Wereldoorlog hebben verschillende projecten de doeltreffendheid van magnetometrisch onderzoek aangetoond zoals bij Givenchy-lès-la-Bassée. Bij de survey te Fromelles werd de potentie van het gebruik van de metaal-detector nog eens onderstreept. Tijdens deze onderzoeken werd ook vaak onontpofte munitie aangetroffen. In tegenstelling tot Nederland mogen archeologen in Frankrijk en Vlaanderen (blijven) werken op sites met onontpofte munitie. Menselijke overblijfselen worden gevonden en onderzocht door archeologen. De politie moet worden geïnformeerd en enkele juridische procedures moeten in acht worden genomen maar de opgraving mag bij een dergelijk vondst gewoon worden voortgezet. Aan de andere kant is opgraven niet altijd noodzakelijk. Door middel van *remote sensing*-technieken, zoals *image warping*, werden talrijke belangrijke archeologische vindplaatsen van moderne conflicten in kaart gebracht.

In Nederland werden sporen en vondsten van de Tweede Wereldoorlog lange tijd beschouwd als bijvangst en geregistreerd als toevalsvondst – als de vondsten überhaupt al werden genoteerd. Desalniettemin worden er sinds 1984 notities gemaakt over sporen en vondsten uit dit tijdperk. Gedurende de daaropvolgende drie decennia heeft ons bodemarchief duidelijk aangetoond dat sporen en vondsten uit de Tweede Wereldoorlog goed bewaard zijn gebleven, zowel zichtbaar in het landschap als direct onder de oppervlakte. Het meeste uitgevoerde archeologisch onderzoek in Nederland was het resultaat van het Verdrag van Malta (16 januari 1992). Archeologisch onderzoek gerelateerd aan de Tweede Wereldoorlog lag echter buiten het traditionele blikveld van de meeste archeologen. Dit gebrek aan interesse resulteerde in een grote achterstand op het gebied van academisch onderzoek, in het behoud en beheer van militair erfgoed en zowel in methodologische als in theoretische aspecten. Als gevolg hiervan zijn er ook geen expliciete onderzoeksvragen voor dit thema geformuleerd.

In de besproken landen kunnen enkele terugkerende onderzoeksthema's worden geïdentificeerd. Zo kan worden geconcludeerd dat conflictarcheologen een voorkeur hebben aan het onderzoeken van locaties die worden geassocieerd met beroemde veldslagen (Towton, Somme) of beroemde personen (Alain-Fournier, Wilfred Owen). De drijvende kracht van veel uitgevoerde onderzoeken was het brede publiek. Helaas worden ook de meeste – zo niet alle – sites gerelateerd aan moderne conflicten getroffen door plunderingen en schatgraven. Tenslotte hebben sporen en vondsten van beide Wereldoorlogen niet alleen een wetenschappelijke waarde maar ook een zeer emotionele waarde. Conflictarcheologen zouden hun blikveld moeten verbreden en onder meer moeten gaan kijken naar de bredere context van de organisatie en uitvoer van militaire activiteiten in het landschap. De aandacht zou niet langer alleen moeten uitgaan naar de tot de verbeelding sprekende massagraven.

In hoofdstuk 4 werden de belangrijkste problemen voor het uitvoeren van archeologisch onderzoek naar de Tweede Wereldoorlog in Nederland al aangekaart: onontpofte munitie en menselijke resten. Het wetenschappelijke en maatschappelijke belang van onderzoek naar dit tijdperk werd onderstreept in het volgende hoofdstuk. Hoofdstuk 5 gaat dieper in op de juridische problematiek en vraagstellingen van Nederlandse archeologen die sporen en vondsten van de Tweede Wereldoorlog aantreffen. Allereerst werd de cyclus van de Archeologische Monumentenzorg (AMZ) uitgelegd, het waarderings- en selectiesysteem van Nederland, alsmede de wetgeving die van directe invloed is op conflictarcheologie. Een selectie is nodig omdat het onmogelijk is om alle bekende archeologische resten voor de lange termijn te bewaren. Na het Verdrag van Malta uit 1992 werd het Nederlandse archeologische systeem volledig getransformeerd. De Nederlandse erfgoedsector houdt zich bezig met het identificeren, beschermen, beheren en behouden van sporen en vondsten van menselijke activiteiten in het verleden, van de prehistorie tot de moderne tijd. Zoals besproken in hoofdstuk 3 is erfgoed erg selectief. Ervaringen en meningen zijn

gebaseerd op en gekleurd door huidige politieke gebeurtenissen, natiestaten, (lokaal) erfgoedbeheer en verschillende andere (sociale) factoren. Maar ook omstreden erfgoed maakt deel uit van de culturele geschiedenis van een land en zou dezelfde aandacht moeten krijgen als enig ander tijdperk.

Archeologische vindplaatsen van de Tweede Wereldoorlog zijn een zeldzame categorie en kunnen vaak één op één gekoppeld worden aan historische gebeurtenissen. Hoe moet dit erfgoed worden gewaardeerd? Welke criteria zijn van toepassing om te beslissen of conservering *in situ* de voorkeur heeft? Hoe moeten archeologen omgaan met de hoeveelheid en de kwaliteit van de resterende sporen en vondsten van de Tweede Wereldoorlog? Hoewel dergelijke sites steeds belangrijker worden geacht en gewaardeerd bedreigen ruimtelijke ontwikkelingen, erosie en plundering nog steeds deze landschappen. Vaak is er geen tijd voor gedegen wetenschappelijk onderzoek of überhaupt een goede registratie van de aangetroffen archeologische resten. Een moeilijke opdracht in het huidige selectieproces met betrekking tot moderne conflicten is het feit dat de betekenis van aan de Tweede Wereldoorlog-gerelateerde sporen en vondsten niet beperkt mag worden tot slechts de wetenschappelijke waarde ervan. In het algemeen kan het waarderingsstelsel echter wel degelijk worden gebruikt om locaties gerelateerd aan modern conflict te waarderen en selecteren.

Het project 'Begraven Oorlogsverleden' (2011) was een eerste wetenschappelijke stap in de inventarisatie en analyse van deze speciale categorie van archeologisch erfgoed. Tijdens dit onderzoek werd ook duidelijk dat er grote verschillen zijn in de aanpak van conflictarcheologie tussen de verschillende commerciële opgravingsbedrijven, provincies en gemeenten. Het was ook opvallend dat veel van het materiaal werd verzameld met metaaldetectoren – niet alleen door professionele archeologen maar ook door amateurs. Met een metaaldetector is het mogelijk om op een effectieve manier en een korte tijdspanne een vindplaats van een modern conflict te lokaliseren. Een metaaldetector geeft echter slechts de plek van objecten aan en laat niets zien van de archeologische context waarin deze voorwerpen zich bevinden. Zonder een archeologische methodologie die het gebruik van het apparaat ondersteunt, kan de toepassing van een metaaldetector leiden tot een onjuiste beoordeling van het archeologische potentieel van een vindplaats of deze zelfs beschadigen.

Metaaldetectie blijft een zeer controversieel onderwerp in zowel academische, commerciële als amateur-archeologische kringen. Op publieke gronden mogen amateurs de ploeg-laag afzoeken met een metaaldetector in Nederland. Nadat dit gebruik lange tijd werd gedoogd volgde er officiële wetgeving in 2016. Toch is metaaldetectie op bepaalde locaties nog altijd expliciet verboden. Zo is het ten strengste verboden met een metaaldetector op geregistreerde archeologische vindplaatsen te zoeken zonder uitdrukkelijke toestemming van de overheid. Op particuliere gronden die niet zijn gemarkeerd als een archeologisch monument is toestemming van de landeigenaar vereist. Belangrijke archeologische vondsten moeten bovendien altijd aan de autoriteiten worden gemeld. Het relatief weinige gebruik van metaaldetectoren door professionele archeologen kan worden verklaard door het feit dat metaaldetectie voor sommige archeologen synoniem staat voor plunderen. Ondanks deze terughoudendheid hebben professionele archeologen en hobbyisten in enkele gevallen effectief en harmonieus samengewerkt, bijvoorbeeld in Frankrijk (Cambrai), het Verenigd Koninkrijk (Towton) en Nederland (Westerbork).

Het spreekt voor zich dat archeologische sporen en vondsten een belangrijke waarde hebben. Enerzijds informeren artefacten ons over belangrijke verschillen in de materiële cultuur en de gewoonten van individuen betrokken bij oorlog, de historische waarde. Anderzijds hebben diezelfde artefacten ook een belangrijke emotionele en herdenkingswaarde voor individuen en groepen in de hedendaagse samenleving. De problemen bij het uitvoeren van conflictarcheologie in Nederland, in het bijzonder tijdens opgravingen, kunnen worden omzeild door het gebruik van non-destructieve technieken: topografische onderzoeken, luchtfoto-onderzoek, metaaldetectie surveys, veldonderzoeken en historische bronnen. Elke methode heeft zijn eigen toegevoegde waarde. Zoals aangetoond in hoofdstuk 6 veroorzaken deze technieken een verschuiving van een locatiegerichte benadering naar een landschapsgerichte aanpak. Tot nu toe is er weinig onderzoek gedaan naar de aard en omvang van conflictsites op macroschaal. In

plaats van geïsoleerde locaties of categorieën van materiële cultuur te bestuderen zijn conflictarcheologen met deze benadering beter in staat om de complexiteit van gemilitariseerde landschappen te begrijpen. Hoewel het een dynamisch en snel evoluerend onderzoeksgebied is, is *Airborne Laser Scanning* ofwel *Light Detecting And Ranging* (LiDAR) een vrij nieuwe techniek voor de meeste archeologen. Digitale hoogtemodellen (DHM), afgeleid van de LiDAR-data, maken het mogelijk om de prospectie, kartering en monitoring van archeologische vindplaatsen te verbeteren. Deze techniek is met name nuttig voor bossen en heidevelden waar zich goed bewaard gebleven landschappen van grondverdedigingswerken, militaire ondersteuningsstructuren en kraters bevinden. Een voorlopige classificatie in bosachtige omgevingen verdeelt militaire locaties in *harde* structuren (beton) en *zachte* structuren (hout en aarde). Harde constructies zijn bijvoorbeeld vaste defensieve posities (zoals bunkers en drakentanden), wapeninstallaties, hoofdkwartieren, kazernes en administratiecentra, radar- en communicatiesites, vliegvelden, logistieke centra en kampen (krijgsgevangenkampen, werkkampen, concentratiekampen). Voorbeelden van zachte structuren zijn defensieve posities en veldversterkingen (schuttersputjes, loopgraven), logistieke centra, tijdelijke kampen, kraters en munitieopslaglocaties.

In principe is het mogelijk om archeologische vindplaatsen van moderne conflicten met onbekende of onzekere locaties te lokaliseren met een voorspellend computermodel. Het doel van dit onderzoek was echter niet om het probleem van automatische simulaties op te lossen maar om het wetenschappelijke potentieel en de cultuurhistorische waarde van archeologische resten van de Tweede Wereldoorlog te bepalen. In Nederland worden vindplaatsen van dit tijdperk vaak niet erkend als archeologisch erfgoed dat beschermd en bewaard moet worden en was daarom lange tijd niet ontwikkeld als vakgebied. Het is van belang om tenminste enkele van deze sites te bewaren voor toekomstige generaties om ons te (blijven) informeren over een duistere kant van het verleden.

Het laatste hoofdstuk vat de belangrijkste conclusies en discussiepunten van deze studie samen, waaronder erfgoedbeheer en het onderzoeks-potentieel van conflictarcheologie, publieke en wetenschappelijke interesse, een sitegerichte benadering versus een landschapsbenadering en tenslotte werd een opzet gemaakt voor een onderzoeks-agenda voor moderne conflictarcheologie in Nederland. Om specifieke onderzoeksstrategieën te ontwikkelen is een multidisciplinaire aanpak nodig. Non-destructieve technieken moeten worden gestandaardiseerd als instrumenten voor de toepassing van erfgoedbehoud en -ontwikkeling. Nieuw onderzoek zou bruikbaar kunnen zijn voor instellingen voor hoger onderwijs, non-profitorganisaties en partijen uit de particuliere sector. Minder bekende aspecten van moderne conflicten kunnen worden belicht en een grondige kartering van deze sporen zal gedetailleerde informatie verschaffen over specifieke gevechtsgebeurtenissen en bombardementen – een zogeheten micro-geschiedenis. De eerste resultaten toonden al de grote ruimtelijke verspreiding aan van gemilitariseerde landschappen en laten de mogelijkheden zien van nieuwe perspectieven voor verder multidisciplinair onderzoek. Een archeologische analyse draagt veel bij aan evaluaties over de effectiviteit en strategie van de verschillende geallieerde en Duitse campagnes alsmede hun impact op het landschap. Dat is in het bijzonder van belang daar waar historische bronnen ontbreken of fragmentarisch zijn. Het bodemarchief van de Tweede Wereldoorlog wordt voortdurend bedreigd door erosie, landbewerking, ruimtelijke ontwikkelingen en plunderingen. Archeologen moeten proactief handelen om de volledige waarde van deze vindplaatsen te benutten. Als referentiekader voor toekomstig onderzoek naar moderne conflictlocaties in Nederland, is hopelijk zowel de noodzaak van verder onderzoek als het grote potentieel van sites van moderne conflicten onderstreept met deze studie.